

I.DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ VE SONRASINDA MUSUL

Mosul Before and After World War I

Doç. Dr. Yaşar CANATAN

Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Artvin/Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9410-0971>

ÖZET

Musul vilayeti Türkiye'nin Asya'daki Güney sınırlarının çizilmesine ilişkin bir mesele olarak ortaya çıkmıştır. İngiltere tarafından sınır meselesi olarak gösterilmek istenen Musul Türkiye açısından ülkenin bir parçasının ve onun üzerinde yaşayan halkın kaderinin belirlenmesi anlamını taşıyordu. Birinci Dünya Savaşı öncesindeki Musul Vilayeti çeşitli tarım ürünlerini hayvancılık, kendine has yöresel tarım üretimi ile Avrupalı ve Asyalı tüccarların uğrak yeri olan bir bölgedir. Bunun yanında Musul vilayeti dünyanın en önemli şehirlerinden birisi olarak, sahip olduğu yer altı ve yer üstü zenginlikleriyle canlı ve çok gelişmiş bir potansiyel ekonomiye sahiptir. II.Abdülhamit anılarında Musul bölgesinde İngilizlerin arkeolojik kazı çalışması maskesi altında petrol aramaları yaptığından söz eden Abdülhamit bu çalışmaların sonunda, İngilizlerin Musul'da açtıkları petrol kuyularını kapattığından dolayı da bu İngilizlerin kendisine olan düşmanlıklarının arttığından da bahsetmektedir.

Anahtar Kelimeler: I.Dünya Savaşı, Musul, Türkiye, İngiltere, Lozan

ABSTRACT

Mosul has emerged as an issue concerning the boundaries of Turkey in South Asia. As a matter of sheer shown by England to limit the desired part of the country in terms of Mosul and Turkey bore the sense of determining the fate of the people living on it. Before the First World War, Mosul Province was a place frequented by European and Asian traders with its various agricultural products, animal husbandry, unique local agricultural production. In addition, Mosul province, as one of the most important cities in the world, has a vibrant and highly developed potential economy with its underground and aboveground wealth. Abdulhamit II mentioned in his memoirs that the British were searching for petroleum in the Mosul region under the mask of archaeological excavations, and at the end of these works, he also mentions that the British had their hostility towards him because they closed the oil wells they opened in Mosul.

Key Words: World War I, Mosul, Turkey, United Kingdom, Lausanne

1. GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı öncesindeki Musul vilayeti, muhtelif tarım ürünleri hayvancılık, kendine has yöresel tarım üretimi ile Avrupalı ve Asyalı ticaret adamlarının uğrak yeri olan bir bölgedir. XIII. yüzyıl seyyahlarından olan yakut, Musul vilayetini dünyanın en önemli şehirlerinden birisi olarak gördüğünü kaydetmekte ve sahip olduğu yer altı ve yer üstü zenginlikleriyle canlı ve çok gelişmiş bir potansiyel ekonomiye sahip olduğunu bildirmiştir. (Öke,2002:15) XX. yüzyılın başından itibaren insanların ve özellikle bütün devletlerin hayatîyetlerinin tüm alanlarına çok önemli bir madde olarak giren petrolün en önce keşfedildiği ve bulunduğu coğrafyalardan birisi de Musul bölgesidir. Petrole yoğun ilgi duyan II. Sultan Abdülhamit, 1890'ların başında İngiltere'de öğrenim görmüş İstanbullu bir Ermeni işadamlarının oğlu olan Kalust Gülbenkian'a Musul ve havalisinde petrolle ilgili araştırmalar yapma çalışması görevinin vermiştir. II.Abdülhamit anılarında Musul bölgesinde İngilizlerin "Arkeolojik kazı çalışması" maskesi ve bahanesi adı altında petrol aramaları yaptığından söz eder, Abdülhamit bu çalışmaların sonucunda İngilizlerin açtıkları petrol kuyularını kapattığından dolayı İngilizlerin kendisine olan düşmanlıklarının arttığından da bahsetmektedir. (Melek,1989:41)

Birinci Dünya Savaşını başlaması ile birlikte Musul bölgesinde Osmanlı Devleti adına yapılan petrol arama ve çıkartma çalışmalarına ara verilmiştir. Gerek Hindistan yolunun güvenliğinin korunması ve gerekse bölgedeki petrol rezervlerinin bulunması sayesinde Musul, İngiltere için çok önemliydi. İngiltere bu hususta 1907 yılında hazırlattığı raporda Musul'un kendisi için çok önemli olduğunu doğrulamaktadır. İngilizlere göre ayrıca bu bölge eğer değerlendirilirse en önemli tahıl ambarı olabilir ve bunun yanında petrol çok karlı bir yatırıma dönüşebilirdi. (Sürücü,2001:41) Bunun yanında Birinci Dünya Savaşı daha önce yapılan savaşlarda görülmeyen ve kullanılmayan savaş malzemelerinin, uçakların, tankların, topların kullanımıyla yapılmıştır. Buda petrolün ve içten patlamalı motorların savaşın her alanında kullanılmasından ve savaşın boyutlarını değiştirmesinden ileri gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı boyunca Churchill, İngiliz donanmasında petrol kullanılması için ciddi bir gayret göstermiştir. Sebebine gelince petrol İngiltere'ye daha fazla imkân daha güçlü hız ve daha süratli yakıt temini sağlama gibi imkânlarını sağlayacaktı. (Aydın ,2006:30)

Birinci Dünya Savaşının devam etmesi İngilizlerin petrol sarfiyatını gün geçtikçe daha da arttırmıştır. İngiliz Başbakanı Churchill, "bir damla petrolün bir damla kandan daha kıymetli" olduğunu ileri sürerek özellikle savaş zamanında petrolün ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. (Aydın,2006:30) Buna göre savaş döneminde petrolün, "stratejik ehemmiyeti" bariz bir şekilde ortaya çıkmıştır. Savaş sırasında ve savaş sonrasında, petrol kaynakları üzerindeki mücadele giderek yoğunlaşmaya başlamıştır. Batı Devletlerinden bazıları, petrol şirketlerinin hisselerinden bir bölümünü satın alarak, petrol hususundaki milli menfaatlerinin, söz konusu şirketlerinin çıkarıyla özdeşleştirmişlerdi. Özellikle İngiltere Devleti ile "Anglo+persian ail company" şirketi arasındaki ilişki, şirket menfaatleriyle, İngiliz Devleti çıkarlarının tam anlamıyla özdeşleşmesine ve dolayısıyla şirketin bazı ayrıcalıklı özellikler elde etmesinde, İngiltere Devletinin desteğini ve ayrıca da önderliğini elde etmesine neden olmuştur. Çarlık Rusyası'nın petrol bakımından zengin yatakları sermayeciler tarafından işletilmekteydi. Yirminci yüzyılın başında ise Rusya Dünyanın en büyük ham petrol çıkararı ülkesi durumuna gelmiştir. 1917 Komünist İhtilalinden sonra Dünyadaki petrol üretimindeki güçlü durumu, gerilemeye başlamıştır. Geçtiğimiz son asırda Fırat'ın doğusunda zengin petrol yataklarının bulunması, Irak ve çevresinin ekonomik önemini dünya çapında arttırmış ve Irak Dünya petrol üretiminde önemli bir yere sahip olmuştur.(Türk İstiklal Harbi,1962:36)

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya harbine girmeden önce, İngilizlerin Basra körfezinden Irak'ı işgal etmek amacıyla Hindistan'da bulunan askeri varlığı vasıtasıyla hazırlık yaptıkları yolundaki istihbarı bilgiler alınmaktaydı. 1914 yılının Ekim ayında, İngilizler tarafından Basra körfezindeki Abadan petrol tesislerine korumak maksadıyla Hindistan'ın Bombay kentindeki 6. İngiliz fıkrasının 16. Piyade lıvası görevlendirilmiştir. Osmanlı Devletine ait Yavuz ve Midilli askeri gemilerinin bugünkü Ukrayna'nın Sivastopol ve Odessa'yı bombalamasıyla meydana gelen durumdan sonra İngiltere, 1914 yılının Kasım ayında Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmiş ve adı geçen askeri birliklerine hareket emri vererek Şattularap ağzındaki Fav bölgesini işgal etmiştir. (Armaoğlu,1984:98) Irak bölgesi komutanı Cavit Paşa Bağdat şehrinde taburunu ve Bedre bölgesinden de bir taburunu Basra vilayetine sevk ederek, İngiliz birliklerinin Şattularap bölgesinden ilerlemelerini engellemek amacıyla Basra vilayetinin Güneydoğusunda bir set yaptırmıştır. İngilizler 15-15 Kasım 1914 tarihleri arasında Basra vilayetinin, Seyhan bölgesi civarındaki Osmanlı mevzilerine taarruz ederek burayı işgal etmişlerdir. Bu olay üzerine Basra vilayetinin müdafaa imkânı kalmadığını anlayan Osmanlı kuvvetleri 19-20 Kasım 1914 yılında Basra şehrini boşaltarak geri çekilmek zorunda kalmışlardı. (Armaoğlu,1984:102)

Musul meselesi Mondros Ateşkes Antlaşmasının 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanması ile başlamış ve 5 Haziran 1926 tarihinde Musul'un ana vatandan ayrılmasını sağlayan Ankara Antlaşmasıyla son bulmuştur. Musul meselesinin temelleri İngiliz sömürge siyasetinin sonucu olarak 19.yüzyılın başlarında atılmıştır. Söz konusu dönemde en fazla Müslüman sömürgeye hâkim olan İngiltere'nin Ortadoğu siyasetinde, Hindistan yolu üzerindeki Irak ve Arabistan

coğrafyasının uluslararası stratejik önemi son derece büyüktür. İngiltere'nin sınır ve ulaşım güvenliğini sağlaması ve denizlerin kontrolünü elinde bulundurması Avrupa ülkeleri arasındaki güç dengesini koruması ve petrol politikasını elinde bulundurması gerekiyordu. (Özmen,2009:34) Musul meselesi İngiltere'nin sömürü politikalarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Musul meselesi ayrıca İngiltere tarafından Türkiye'nin güney sınırlarının çizilmesine bir sorun teşkil ederek meydana getirilmiştir. Bunun yanında bu mesele İngiltere tarafından bir sınır sorunu gibi gösterilirken Türkiye açısından Misak-ı Milli sınırları içerisinde olan vatan toprağından bir bölümünün ayrılması ve söz konusu bölgede yaşayan Türklerin geleceğı bakımından çok önemlidir. (Kavak,2007:40-41)

Osmanlı Devletinin son zamanlarında Musul vilayeti Musul, Kerkük Süleyman Bey sancaklarına ayrılmış bulunuyordu. Milli Mücadele döneminde Milli hükümet Musul ile ilgilenme imkânını bulamamıştır. Bu duruma uzaklık, yolların yetersizliğı ve memleketin öteki bölgelerinde devamlı savaş halinin olması, Musul'a ulaştırılan demiryolu bölgesinde Fransızlarla savaşılması gibi etkenler yol açmıştır. Böylece bölgenin kaderinin tayin etmek işi Lozan konferansına kalmış oluyordu. Musul meselesinin önce İngiltere ile Türkiye arasında yapılacak görüşmelerde ele alınması Antlaşma olmadığı takdirde Milletler Cemiyetine götürülmesi kararlaştırılmıştı. Lozan konferansının birinci döneminde Musul Meselesi özel görüşmelerde ele alınmaya başlandı. Bu görüşmeler sırasında Lord Curzon İsmet Paşa'ya sunduğı bir projede Musul'u vermeyeceğini belirtmiş, Kuzey sınırında bazı düzenlemeler yapılmasını önermişti. İsmet Paşa'da projesinde Musul'un Türklerde kalmasını istemişti. (Hikmet Bayur, 1942:163)

İki tarafında görüşmelerinde direnmeleri sebebiyle sonuçsuz kalan bütün bu görüşmelerden sonra Musul Meselesi birinci komisyonun 23 Ocak 1923 tarihli toplantısında ele alındı: İsmet Paşa'ya göre, Türkiye'nin Musul vilayetinin başka bir devlete bırakmak istemeyişinin, etnografik, siyasi, coğrafi, tarihi, ekonomik ve askeri sebepleri vardır. İngiliz heyetinin, bu konuyla ilgili iddiasına göre vilayette yaşayan Türklerin, Türk değil Türkmen oldukları ve dillerinin İstanbul'da konuşulan dilden farklı olduğu iddiası idi. İsmet Paşa, bu iddiayı reddederek, gerçekte Musul'da konuşulan Türkçe ile Anadolu'da konuşulan Türkçenin aynı olduğunu açıklıyordu. (Canatan,1996:27-28)

İsmet Paşa Musul vilayetinin XI.yüzyıldan beri aralıksız Türklerin idaresinde kaldığını, Abbasiler zamanında bile bu yerlerin Türk valilerinin, Türk askerlerinin ve Türk milletinin elinde bulunduğunu, daha sonra Atabeyler ve Artuklular gibi Türk hanedanlarının bu bölgede bağımsız devletler kurduklarını dile getiriyor, şehrin varlığını Selçuklulara borçlu olduğunu ileri sürüyordu. Musul'u Irak'a bağlamak için İngiliz temsilci heyeti, ekonomik nitelikli sebepler ileri sürmüştür. Bu sebepler Musul ticaretinin başlıca çıkış noktasının Basra körfezi olduğu Bağdat'ın Musul'un ürünlerine bilhassa buğdayına ihtiyaç duyduğu biçimindeydi. İsmet Paşa bu iddiaları yerinde bulmamıştır. Zira Musul'u Akdeniz limanlarına bağlayan demiryolu yapıldıktan sonra bu vilayet Irak'tan çok Anadolu'ya bağlıdır. Basra körfezinin demiryolunun yapılmasından sonra, vilayet için ikinci derecede önemli olduğunu bundan başka Bağdat'ın ihtiyaç duyduğu kereste ve buğdayın Musul'dan değil Diyarbakır'dan geldiğini savunmuştur. Böylece İngiliz temsilci heyetinin öne sürdüğü ekonomik iddialar çürütülmüştür. (Yurdakul,1975:6-9)

İki tarafında görüşlerinde ısrar etmeleri sebebiyle komisyon görüşmeleri, Musul konusunda herhangi bir sonuca bağlanmadan dağılmıştır. Lozan Konferansının ikinci dönem çalışmaları ise 23 Nisan 1923'te başladı. Bu kez İngiltere'yi Lord Curzon değil, Sir Horace Rumbold temsil ediyordu. Konferansın 24 Nisan 1923 tarihli oturumunda Sir Horace Rumbold açıklamasına göre Türkiye'nin 4 Şubat günü yapmış olduğu teklifi, İngiltere'nin kabul etmek eğilimi var idi; yalnız statükonun değiştirilmesine ilişkin olarak taahhütte bulunulmasını istiyordu. Nihayet Lozan Antlaşmasının üçüncü maddesinin 2.fikrasına aşağıdaki hüküm konmuştur: "Türkiye ile Irak arasındaki hudut 9 ay zarfında Türkiye ile Büyük Britanya arasında sureti mahsusa da tayin

edilecektir. Tayin olunan müddet zarfında iki hükümet arasında itilaf husule gelmediği takdirde ihtilaf Cemiyet-i Akvam meclisine arz olunacaktır.” (Bilsel,1933:233)

Musul vilayetinde statükonun korunması hususunda duyarlılık gösteren ve bu konuda antlaşmaya bir de hüküm konmasını isteyen İngiltere, konulan hükme riayet etmemiştir. Nitekim konferansın başladığı sıralarda Irak'ın Kuzey bölgesinde (Süleymaniye Kentinde) çıkan bir ayaklanmayı bahane ederek konferansın sona ermesinden kısa bir süre sonra, İngilizler 23 Ağustos 1923 tarihinde Süleymaniye'yi bombalamışlar, bir yıl sonrada bu şehre girebilmişlerdir. Türkiye bu hareketi, İstanbul'daki İngiliz temsilcisi nezdinde protesto etmiştir. (Gönlübol, Cemsan,1973:44)

İstanbul'da yapılan konferansın sonuçsuz kalması üzerine Lozan Antlaşmasınının 3. Maddesinin 2. Fıkrası gereğince mesele Milletler Cemiyeti'ne götürüldü. Milletler Cemiyetinde Türkiye'yi Fethi Bey başkanlığında bir heyet temsil ediyordu. Her iki hükümet meclise birer muhtıra sunarak kendi görüşlerinin açıkladılar. Türkiye, Musul vilayetinde plebisit yapılmasının adil bir yol olduğunu ileri sürdü. İngiltere ise Meclisten Musul'u Irak'a bağlayan bir sınır çizilmesini istedi. (Erim,1946:331)

İngiliz temsilcisi Lord Pavrmaor'a göre, bu mesele bir Musul meselesi olmayıp Irak sınırlarının belirlenmesi meselesidir. Lord Pavrmaor'a göre “Musul çoktan Irak'ın bir parçasıdır bu iş çözülmüştür. Şimdi bunun sınırını çizmek gerekir.” Ona göre, Türkiye ile aralarında böyle bir anlaşmazlık vardır. Lord Pavrmaor anlaşmazlığın niteliği hakkında bir karar alınması için şu teklifte bulunmuştur. “Fransızlardan oluşan bir komisyon kurulmalı ve meseleyi görüşerek karar vermeli” Fethi Bey, Musul vilayetini kaderinin, söz konusu olduğunu anlatarak İngilizlerin teklif ettikleri gibi Musul'a gönderilecek bir komisyonun halkın duygularını anlayamayacağını, gerçek eğilimi anlamanın tek çıkar yolunun halkoyuna başvurmak olduğunu belirtti. Başka şekilde davranmanın doğru olmayacağını anlattı ve bu nokta üzerinde durdu. Fethi Bey Musul meselesi ile Musul'un kaderinin birbirinden ayrılmayacağını belirttikten sonra, şunları söyledi: “Musul meselesi sınır meselesidir. Sınır meselesi de Musul meselesidir. Mesele şudur; sınır Musul'un Kuzeyinden mi Güneyinden mi çekilecektir?” Bu görüşlerden sonra mösyö Branting (Raportör) oturumun sonra erdirilmesini istedi. Bunun üzerine toplantıya son verildi. Milletler Cemiyeti Meclisi, Mösyö Branting'in raporunu kabul ederek söz konusu anlaşmazlık hakkında gerekli bilgiyi verecek ve uygun önerilerde bulunacak, üç tarafsız üyeden oluşan bir komisyon kurulmasına karar verdi. Bu komisyon gerektiği takdirde, yerinde inceleme ve soruşturma yapabilecektir. Musul Tahkik Komisyonu şu üyelerden kurulmuştur: Macaristan eski Başbakanı Kant Teleki, İsveç'in Bükreş Büyükelçisi Mösyö Af Wirsen ve Belçikalı emekli Albay Polis, komisyonun başkanlığına getirilmişti. Komisyon ilk toplantısını 13 Kasım 1924'te Cenevre'de yaptı. Yerinde inceleme ve soruşturma yapma gereğini duydu. (Aydın Tarihi, C.IV,138-141:1341)

Yerinde inceleme ve soruşturma yapmak kararını alan komisyon, Londra'yı ziyaret etti. Bu ziyaret sırasında İngilizler telkinde bulunmak suretiyle, komisyonu etkilemek istediler. Komisyon İngiliz hükümetinden kendisine eşlik edecek bir yardımcı üyenin atanmasını istedi. Komisyon Londra'dan sonra Ankara'yı ziyaret etti ve Türkiye'den bir yardımcı üyenin atanmasını talep etti. Türk hükümeti de Diyarbakır yöresi ordular genel müfettişi Cevat Paşa'yı yardımcı seçti. Komisyon, Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edildikten sonra Bağdat'a yöneldi. (Aydın Tarihi, C.V:317)

Komisyon 16 Ocak 1925'te Bağdat'a vardı. Bağdat'ta yüksek Komiser Sir Henri Dobs ile görüştü ve incelemelerde bulundu. Ayrıca Kral Faysal tarafından, komisyona bir muhtıra sunuldu. Bu muhtırada Faysal, Musul vilayetinin Irak'a verilmesini istiyordu. Muhtıra sanki İngiliz ağzı ile yazılmıştı. Kral muhtirasının bir yerinde şöyle diyordu. “Irak'ta istikrarlı bir hükümetin güçlendirilmesi, hatta varlığı statükonun korunmasına bağlıdır. Bundan başka Musul'suz Irak halkının varlığı ile imkânsız olacak, Türk milletinin zihniyetini ve fetih arzusunu bildiğim için yine o kanattayım ki, barışın devamlılığı için kalabalık bir ordu teşkil etmek gerekir. Oysaki

Musul, Irak'tan ayrılacak olursa bu askeri toplamak imkânsız olur.” diyordu. (Ayın Tarihi, C.V:320)

Komisyon çalışmaları sırasında gerek İngilizler, gerekse Irak makamları tarafından yapılan baskılarla karşılaştı. Komisyon Milletler Cemiyetine sunduğu raporda bu baskıları dile getirmiştir. Komisyon 27 Ocak'ta Musul'a geldi. Bu arada Musul'da ilginç acı bir olay oldu. Cevat Paşa'yı üniforması içinde gören halk heyecanlanarak, Paşa ve Türkiye lehinde gösteride bulundu; bunun üzerine polis zor kullanarak halkı dağıtmaya çalıştı. Bu olaydan sonra Türkiye lehinde gösteri yapanlar tutuklandı. Komisyon, heyeti de gözetlenmeye başlandı. Komisyon bu şartlar altında soruşturma yapılmasının imkânsız olduğu kanaatine vardı. Bütün bunlardan sonra komisyon, nihayet çalışmalarına başlayabilmiştir. Musul Tahkik Komisyonu Cenevre'ye döndükten sonra burada hazırladığı ve faaliyetleri hakkında bilgi veren ve vardığı neticeyi kapsayan bir raporu Milletler Cemiyeti'ne sundu. Komisyonun sunduğu raporda Musul'un hangi tarafta bırakılması gerektiğine ilişkin olarak şu tavsiyelerde bulunuyordu: (Ayın Tarihi,C.V:321) “Komisyon, aşağıdaki şartların yerine getirilmesi halinde, ekonomik ve coğrafi niteliklerinin halkın çoğunluğunun eğilimlerinin var sayılan Brüksel çizgisinin güneyinde kalan yerlerin Irak'a bağlanması lehinde olduğu düşüncesindedir.”

Bu şartlar şunlardır:

- 1) Memleket 25 yıllık bir süre içinde Milletler Cemiyeti'nin fiili mandası altında kalacak.
- 2) Musul'un Irak'a bağlanmasından doğan yararların gayet vahim sakıncalara dönüşebileceğine inanan komisyon bu şartlar altında Musul'un iç durumunu ve dış siyasal durumunu Irak'ın ki ile karşılaştırılmayacak kadar düzgün olan Türkiye'nin idaresi altında kalmaya devam etmesinin daha hayırlı olacağını tahmin eder. (Ayın Tarihi, C.V:442-443) Divanın 21 Kasım 1925 tarihli ve 12 numaralı mütalaası özetle şöyledir: “1-Lozan Antlaşması'nın 3.maddesinin 2.fıkrası gereğince Milletler Cemiyeti Meclisi'nin vereceği karar, taraflar için bağlayıcı olacak ve Türkiye ile Irak arasındaki sınırı kesin olarak belirleyecektir. 2- Karar, oybirliği ile alınacaktır.”
- 3) İlgili devletlerin temsilcileri oylamaya katılacak, fakat oyları hesaba katılmayacaktır.

Bu şekilde Türkiye red oyu kullanarak kendi aleyhinde bir karar alınmasını önlemek imkânından yoksun bırakılmıştır. Ancak Adalet Divanının mütalaa istişari nitelik taşıdığından Cemiyet Meclisi, buna uymak mecburiyetinde değildi. Mütalaanın meclise mal edilebilmesi için meclisin bu hususta karar alması gerekiyordu. Bu kararda ancak 5.maddeye göre alınabilirdi. Meclis, ilgili tarafların oylarını hesaba katmadan divanın mütalaasını tasvip etti: Bu karardan sonra Türkiye, Misak hükümlerinin çiğnediğini ileri sürerek, Cenevre'deki temsilcilerini geri çekti. Nihayet Meclis, 16 Aralık 1925 tarihinde tahkik komisyonunun tavsiyesine uyarak Musul'u Irak'a bağlayan ve Irak üzerindeki İngiliz Mandasını 25 yıla çıkaran bir karar aldı. Bu karar alınırken Türk temsilcileri Cemiyet Meclisinden çekilmişlerdi. Milletler Cemiyeti Meclisi'nin bu kararı Türk resmi çevrelerinde ve kamuoyunda büyük bir tepki yarattı. (Gönlübol, C.Sarı,1973:68) Şimdiye değin izlemiş olduğumuz üzere, Türkiye bütün diplomatik yolları denemiş, fakat sonunda Musul'u kaybetmiştir. Gerçi Türkiye Milletler Cemiyeti'nin bu kararını tanımamıştı ama diplomatik yollardan bir şey yapma imkânı kalmamıştı. Musul'u geri almak için tek yol vardı oda savaştı. İngiltere yine boş durmuyor İtalya'yı Türkiye aleyhine kışkırtıyordu. Hatta Türkiye, İngiltere'nin bu tutumundan dolayı yeniden Sovyetler Birliği'ne yaklaşma gereğinin duymuş ve 17 Aralık 1925'te Sovyetler Birliğiyle Paris'te tarafsızlık ve saldırmazlık anlaşması imzalamıştı. (Cebesoy,1960:187)

İşte bu sebeple Türkiye Milletler Cemiyeti Meclisi'nin vermiş olduğu kararı esas kabul ederek, İngiltere ve Irak'la görüşmelere başladı. Bu görüşmelerden sonra, 5 Haziran 1926'da yapılan bir antlaşma ile Musul meselesine son verildi. Bu antlaşma gereğince Türkiye ile Irak arasındaki sınır esas itibarıyla Milletler Cemiyeti tarafından Brüksel'de belirlenen çizgi olacaktı. Fakat bu çizgide

Türkiye lehine küçük bazı değişiklikler yapılacaktı. Bundan başka antlaşmaya göre Irak hükümeti, Musul üzerindeki haklarından vazgeçen Türkiye'ye 25 yıl süre ile petrolden alacağı aidatın %10unu verecekti. Daha sonra 1926 antlaşmasına ek notalarda görülen esasa uygun olarak, Türkiye 500.000 İngiliz lirası karşılığında petrol üzerindeki hakkından vazgeçmiştir. (Gönlübol, Cemsar,1973:70; Cem,Milliyet Gazetesi, 22 Ocak 1974)

2. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında Musul vilayeti Musul, Kerkük, Süleyman Bey sancaklarına ayrılmış bulunuyordu. Milli Mücadele döneminde Milli Hükümet Musul ile ilgilenmek imkânını bulamamıştır. Bunun sebebi ise; Musul bölgesinin Milli Hükümet merkezine uzak oluşu, Musul bölgesine yolların yetersizliği ve memleketin öteki bölgelerinde başta İngilizler, Fransızlar olmak üzere diğer Batı ve Doğu ülkeleriyle savaşılması gibi etkenler yol açmıştır. Böylece bölgenin kaderini tayin etmek işi Lozan Konferansına kalmış oluyordu.

Konumuzun sonucu itibariyle zamanın en büyük ve en nüfuzlu devleti olan İngiltere karşısında Türk Diplomasisi yenilmiştir diyebiliriz. Bu yenilgi sonucunda Musul vilayeti kaybedildi, Musul'un kaybedilmesi de bugün sayıları yaklaşık 4 milyonun üzerinde olan köklü bir Türk toplumunun milli sınırlarımızın dışında kalmasına ve Türk ekonomisinin değerli bir petrol kaynağından mahrum kalmasına yol açmıştır.

KAYNAKÇA

Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, İstanbul, Temel Yayınları, 1960

Aydın Tarihi, C.IV, Ankara, (1341)

Derya Aydın, Musul'un İngilizler Tarafından İşgalinin Türk Basınına Yansımaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, SBE, Bursa, 2006

Fahir Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara, 1984

Funda Sürücü, " Musul Meselesi", Kerkük Dergisi, Ankara, 2001

İsmail Cem, " Petrol ve Türkiye", Milliyet Gazetesi, 22 Ocak 1974

İsmail Hakkı Kavak, 21. yüzyılda Kerkük'teki Gelişmeler, Türkiye Yansımaları ve Bölgedeki Türkmen Halkın Durumu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007

Kemal Melek, Türk-İngiliz ilişkileri (1890-1926) ve Musul Petrolleri, Türk Dış Politikasında Sorunlar, Der Yayınevi, İstanbul, 1989

M.Cemal Bilsel, Lozan, Sosyal Yayınları, İstanbul,1933

Mehmet Gönlübol, Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası, Cemsar, İstanbul, 1973

Mim Kemal Öke, Musul sorunu (1918- 1926), Bilge karınca Yayınları, İstanbul 2002

Nihat Erim, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ankara, 1946

Şefika Özmen, Türk-İngiliz ilişkilerinde Restorasyon Dönemi (1926-1939), Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Isparta, 2009

Türk İstiklal Harbi IV, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Genelkurmay Yayını, Ankara, 1962

Yaşar Canatan, Türk- Irak Münasebetleri (1926-1958). T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996

Yusuf Hikmet Bayur, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, TTK Yayınları, İstanbul, 1942

